

SZARKA LÁSZLÓ

Iratok az 1918. novemberi aradi magyar-román tárgyalások történetéhez

A történeti Magyarország felbomlása a Habsburg-monarchia első világháborúban elszenvedett veresége nyomán bekövetkezett nemzetközi helyzetben elkerülhetlenné vált. Bekövetkezett az, amitől a 19. századi és 20. század eleji magyar államélet legkülönbözőbb felfogású vezetői titokban mindig is tartottak: a Magyarország szomszédságban külön államokat alapító fajrokonaikhoz csatlakozva a magyarországi nem magyar nemzetek, nemzeti kisebbségek többé nem kívántak együtt élni a magyarsággal a történeti Magyar Királyság államkeretei között. Az 1918-1919. évi felbomlás előidéző oka kétségtelenül a háborús vereség, illetve a megváltozott európai nagyhatalmi viszonyrendszer volt. Ugyanakkor a nemzetiségek különválásának konkrét lefolyása, kimenetele szempontjából fölöttébb fontos szerepet játszottak a dualizmus kori magyarországi nemzetiségpolitikai motívumok és tényezők, s maguk a nemzeti mozgalmak, illetve a magyar kormányok nemzetiségi politikáját irányító politikusok.

A mindig is legnagyobb súllyal bíró magyarországi és erdélyi román kérdés háború utáni alakulásának kétségtelenül egyik legdrámaibb epizódját az 1918. november 13-14-i aradi magyar-román tárgyalások jelentették.

Máig nincs egyetértés abban, hogy vajon bölcs dolog volt-e Jásza Oszkár, a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli minisztere részéről Aradra utazni, hogy ott a Román Nemzeti Tanács november 9-i keltezésű memorandumának 26 vármegyeyeni területre igényt tartó követeléseiről (1. számú irat) tárgyalásokat folytasson a magyarországi román vezetőkkel. Maga Jásza a tárgyalásokról szóló visszaemlékezésében a következőképpen indokolta utólag a tárgyalások jogosultságát: „Úgy a román követelésnek, mint a román haderők előrenyomulásának jelentőségével teljes mértékben tisztában volt a Károlyi-kormány. Világosan láttuk, hogy Nagyrománia kialakulása felé törnek úgy a román királyságbeli, mint az erdélyi román politikai, katonai erők. Ennek dacára nagy fontosságot tulajdonítottunk annak, hogy a román követelések a teljes nyilvánosság előtt és a legkomolyabb, leglojálisabb politikai formák között letárgyaltassanak. Mégpedig három szempontból is fontosnak tartottuk ezeket a tárgyalásokat. Először azért, mert még mindig reményem volt ars-a nézve, hogy legalább a béketárgyalásokig sikerülni fog egy átmeneti provizóriumot teremteni, hisz a belgrádi fegyverletételi (sic) szerződés expressis verbis az egész magyarországi területet meghagysz a régi magyar közigazgatás és impérium alatt. Másodszor azért, mert élt bennem még mindig némi remény arra nézve is, hogy az októberi forradalom kormányának tiszte demokratikus szelleme és az általa lojálisan megvalósítani kívánt kantonálás terv egy olyan erkölcsi atmoszférát teremthet, melynek hatása az erdélyi románokra is messze kiható lehet. Harmadszor azért, mivel szükségét éreztem annak, hogy Európa és az egész művelt világ előtt dokumentáljuk azt a tényt, hogy a régi feudális Magyarország helyébe egy új demokratikus Magyarország lépett, mely az ország zavaros, tarka-barka, a területi szempontokat minduntalan keresztező nemzeti problémáit valóban svájci mintára, a kantonálás autonómiák konföderációja alapján kívánja megoldani.”¹

Jásza a Károlyi-kormány november 10-i minisztertanácsi határozata, valamint a Magyar Nemzeti Tanács ezt követő döntése alapján és az erdélyi kérdés legkiválóbb ismerőivel (Apáthy István, Bethlen István, Bánffy Miklós, Barcsay Andor, Vincze Sándor, Somló Bódog) ugyancsak november 10-én történt egyeztetés során kialakult konszenzus tudatában indult november 12-én éjjel különvonattal Aradra.²

A november 13-án reggel félnyolc tájban népes budapesti újságírói kísérettel Aradra érkezett magyar tárgyaló küldöttség tagjai voltak: Jásza Oszkár miniszter, P. Ábrahám Dezső és Bokányi Dezső a Magyar Nemzeti Tanács tagjai, Kovács Alajos és Rácz Gyula a

Statisztikai Hivatal munkatársai, Szekeres János miniszteri fogalmazó, Csécsy Imre miniszteri titkár. Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács képviselőjében a tárgyaláson jelent volt Apáthy István elnök, Vincze Sándor és Somló Bódog, valamint a frissen kinevezett aradi főispán Varjassy Lajos. A Bánsági Nemzeti Tanács részéről Aradra érkezett Roth Ottó, valamint a Magyarországi Német Nemzeti Tanács képviselőjében Neugeboren Emil, akik a tárgyalásokon Striegl F. Józseffel a Bánsági Sváb Nemzeti Tanács elnökével együtt román kérésre hivatalosan csak mint hallgatók vettek részt, bár Neugeboren Emil fel is szólalt.

Román részről a Román Nemzeti Tanács képviselőjében Goldis László, Pop Cs. István, Lázár Aurél korábbi magyarországi országgyűlési képviselők, Erdélyi János, a Budapesten megalakult Magyarországi Román Nemzeti Tanács elnöke, később az RNT budapesti képviselője, illetve a román szociáldemokraták részéről Fluérás János, Jumonca Jozsif, Gyepini Eulász vett részt. A román tárgyalóküldöttség vezetője az a Maniu Gyula volt, aki csak november 14-én délelőtt érkezett meg Bécsből Aradra, s akinek távolléte miatt az első napon csupán rövid kétórás tárgyalásra került sor.³

A tárgyalások november 13-án délelőtt 11 órakor a vármegyei főispáni hivatal fogadótermében kezdődtek és a nyitótanácskozás félegyig, azaz másfél órát tartott. Ezt követően Jászi sajtótájékoztatón ismertette a tárgyalások menetét: több lap is közölte Jászi nyitó beszédének, illetve a magyar kormány javaslatának szövegét (2-3. számú irat). Délután Goldis vezetésével román küldöttség tanulmányozta a főispáni hivatalban a Kovács Alajos, illetve Rácz Gyula által kidolgozott erdélyi statisztikai anyagokat.

November 13-án este a Polgári Radikális Párt aradi szervezete nagygyűlést szervezett, amelyen Jászi mellett felszólalt Bokányi, Apáthy és Somló Bódog is. Egyes beszámolók szerint a gyűlésen Goldis László, a román komité tagja szintén jelen volt.

Miután november 14-én délelőtt 10 óra tájban a menetrend szerinti pesti vonattal megérkezett Aradra Maniu, a tárgyalásokat délután három órakor folytatták. Este félnyolckor rövid szünetet tartottak, majd kilenc órakor még egy órán keresztül folytatták az egyre kilátástalanabb megbeszéléseket.

Az aradi tárgyalások teljes rekonstrukciójához felhasználtuk az összes olyan újság beszámolóját, amelynek bizonyíthatóan volt tudósítója Aradon. Szükséges lesz még a román források részletes elemzése, hiszen a tudósítások szerint Maniu november 14-i első felszólalás a közel két órán keresztül tartott, míg az alábbiakban közölt jegyzőkönyvtöredék csupán összefoglalót ad a beszédből. Nem különben érdekes a résztvevők véleményét híven tükröző rengeteg interjú, amelyet a jelenlévő újságíróknak adtak. Így például bizonyosra vehető, hogy külön vita volt a Somló Bódog által előterjesztett kantontervezetről, mégha annak bevezetését román részről ugyanúgy senki sem támogatta, mint Jászi két proпозиációját.

A magyar közvélemény az aradi tárgyalások kudarcra látván szembesült először az ország széthullásának fenyegető veszélyével. Jászi november utolsó hetében maga is levonta a kudarc konzekvenciáit és benyújtott) első lemondását Károlynak, aki azonban azt nem fogadta el.

A történeti Magyarország felbomlásának belpolitikai forrásait kiadásra előkészítve megpróbáljuk rekonstruálni az aradi tárgyalások minél teljesebb történetét. Az alábbiakban az autentikusnak tekinthető forrásokból adjuk közre a legfontosabbakat, megjegyezve, hogy a tárgyalások teljes jegyzőkönyvét az Aradon jelen volt újságírók is felhasználták, amit a megtalált töredék és a tudósítások szövege közötti egyezések bizonyítanak. Nem zárható ki, hogy vagy a résztvevők hagyatékában, vagy más levéltári anyagok közt egyszer előkerül a teljes jegyzőkönyvi szöveg.

I. A Román Nemzeti Tanács memoranduma a kormányhatalom átadásáról 26 vármegye területén - 1918. november 9.⁴

A Magyar Nemzeti Tanács Kormányának
Budapest

Az események rohamos fejlődése folytán azon meggyőződésre jutottunk, hogy a népek önrendelkezési jogának értelmében, valamint nemzetünknek és a vele egy területen élő kisebbségeknek érdekében a közrend, vagyon- és személybiztonság megóvása) céljából már most át kell vennünk Magyarországnak és Erdélynek románok által lakott vidékei fölött a teljes kormányzó hatalmat. E vidékekhez tartoznak a következő megyék: Torontál, Temes, Krassó-Szörény, Arad, Bihar, Szatmár, Máramaros, Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Szilágy, Kolozs, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Alsófehér, Kisküküllő, Nagyöküllő, Hunyad, Szeben, Brassó, Fogaras, Háromszék, Udvarhely és Csik megyék, valamint Békés, Csanád és Ugocsa megyék román területei.

Intézzék a kormány Magyarország és Erdély nemzeteihez azonnal egy manifesztumot ilyen értelemben és rendelje hatalmunk alá az azon területen található minden állami, politikai, közigazgatási, bírósági, iskolai, egyházi, pénzügyi, katonai és közlekedésügyi intézményt, hatóságot és szervet. Ugyanakkor ezen területen minden más impérium megszüntetendő. Ezen esetben garantálhatjuk a közrendet, vagyon- és személybiztonságot. Ellenkező esetben kénytelenek lennénk proklamációban népünknek, az országnak és az egész világnak tudtára adni, hogy az önrendelkezési jog gyakorlása részünkre lehetetlenné tétetett, s így a hatóságokkal minden további együttműködést beszüntetünk és a bekövetkező eseményekért a felelősséget nem vállaljuk, és az a maga teljességében a Magyar Nemzeti Tanács jelenlegi kormányára hárítjuk.

Természetes, hogy a kérdéses területen élő más népekkel szemben a magunk részéről respektálni fogjuk a wilsoni elveket.

A kormányzás átadásának módozatait vegyes bizottság állapítsa meg. A kormány Nagyszébenben fogjuk megalakítani. Ezen megkeresésünkre a választ f. é. november hó 12 délután 6 óráig várjuk.

Kelt Aradon 1918. évi november hó 9-én.

Pop Cs. István [s.k.]

II. Jászi Oszkár és Bokányi Dezső beszéde az aradi magyar-román tárgyalások első napján⁵

Tisztelt Uraim! Úgy a magyar kormány, mint a Magyar Nemzeti Tanács az Önök memorandumát alapos megfontolás tárgyává tette és abban a meggyőződésben van, hogy az az alapelv, melyből az urak kiindulnak: helyes és annak megvalósítását mi a magunk részéről is kívánjuk. Egy provizórikus rend létesítéséről van most szó addig, amíg az általános békekonferencia eldönti azokat a vitás kérdéseket, melyeket úgy sem tudunk magunk között eldönteni, az esetleges határkérdéseket, amelyek egy nemzetközi aeropag elé tartoznak és amelyek csak Európa végleges rendjének kialakulásakor az újabb államalakulatok megállapításakor fognak tisztázódni. Agyról van szó, hogy mi addig is egy modus vivendit teremtsünk, amely ezeknek a tényeknek, amelyeket Pop-Csicsó István képviselő úr felsorolt, a megismétlődését lehetetlenné tegye. Ez az általános szempont, amely minket vezet. Egy provizórikus rendről van szó, amely sem Önöket, sem minket a jövőre nézve nem köt, hiszen éppen az Önök sorában vannak nagy számmal azok, akik egy teljesen új rendet és teljesen új állami csatlakozást tartanak szükségesnek egy végleges állapot létrehozásához. Ezért hangsúlyozzuk mi éppen az Önök megnyugtatóására ennek a rendnek provizórikus jellegét.

Önök ebben a memorandumban helyesen a wilsoni elvből, a népek önrendelkezési jogából indulnak ki és mi ezt a jogot teljes mértékben elismerjük, azt az Önök részére a Magyar Nemzeti Tanács és a magyar kormány felajánlja, ugyanakkor azonban hangsúlyozzuk, hogy a román nemzet számára biztosított önrendelkezési jogot a legteljesebb mértékben és a legteljesebb határozottsággal vindikáljuk az ezeken a területeken élő minden egyes nép, tehát a magyarok, németek, szászok stb. számára is. Az a proposíció tehát, melyet a román nemzeti tanács elénk terjesztett és amelyet itt ismertetnem felesleges, hiszen mindenki ismeri azokat a területi határokat, amelyek között Önök az úgynevezett impériumot a maguk számára vindikálják, ez a nyers körvonalakban megadott körülhatárolás, véleményünk szerint, nem felel meg a wilsoni elvek szellemének, amennyiben a szóban forgó területen a statisztikai kimutatások szerint, melyeknek kontrollját bármely nemzetközi bizottságnak felajánljuk, hogy akár automobilon beutazva, akár stichpróbákat csinálva ellenőrizze, mondom, a statisztikai kimutatások szerint ezen a területen 6841000 ember él, akik közül körülbelül 2939000 a román és mintegy 3900000 a nem román, szóval magyar, német, szász és egyéb anyanyelvű.

A népek önrendelkezési jogának ilyen megvalósítását, tehát mi a wilsoni elvek megsértésének tartanók és ezért az Önök proposícióját is csak úgy magyarázhatjuk meg, hogy Önök csak a nagy kontúrokat adták meg és ennek a tervnek részletes megvalósítását nem méltóztattak kellő megfontolás és diszkusszió tárgyává tenni. Ismétlem: önrendelkezési jog a románlakta vagy román többségű területek számára, de éppen olyan önrendelkezési jog a más nemzetek által akár homogénül, akár többségben elfoglalt területek számára is. Ezekre a román anyanyelvű vagy többségi területekre nézve az Önök által körvonalazott önrendelkezési jogot mi készséggel felkínáljuk. Semmi akadály nincs annak, hogy a magyar kormány ezeken a területeken a kormányzatot örökre átruházza és hogy az Önök nemzeti tanácsa ezeken a területeknek adminisztrálását és az itteni összes közigazgatási és egyéb feladatok intézését tényleg kezébe is vegye. Ennek a tervnek keresztülviteléhez csak az szükséges természetesen, hogy ez az újonnan kialakuló román kormányzat a magyar kormánnyal bizonyos szálakkal összefűzessék, amiben semmiféle sovíniszta vagy nacionalista szempont nem vezet minket, hanem a lét kérdése, úgy az itteni románok, mint a magyarok és minden más nép szempontjából; mert hiszen világos, hogy az itt megoldandó gazdasági, pénzügyi, közlekedési és közéleti feladatokat 48 óráig sem lehet tovább folytatni a teljes felfordulás vagy az éhhalál veszélye nélkül, ha az egész állam - mondjuk a svájci terminológiát használva, az egész Eidgenossenschaft - területén sem tudjuk közös elvek szerint megoldani a közös érdekű feladatokat. Arra gondolok, hogy mihelyst Önök a maguk kormányzatát megalakítják, gondolkodni kell róla, hogy ez a kormányzat megfelelő delegáltak útján, állandó érintkezést tartson fenn a magyar kormánnyal az összes közös érdekű problémák lebonyolításának keresztülvitelére. Azt hiszem, hogy ezek szinte a priori princípiumok, amelyeknek megvitatását sem tudjuk elképzelni, mert hiszen máskülönben a teljes felborulás áltana be. Arra gondolok, hogy a magyar kormány pénzügyileg továbbra is kiutalja a budgetszerűen megállapított összegeket, melyek nélkül az adminisztráció elképzelhetetlen: továbbá, minthogy pár hét alatt nem tudunk új, közös orgánumokat létesíteni, nem marad más hátra, mint az állami hivataloknak és összes mai hivataloknak funkcionálását megtartani azzal a korrektívummal már most, hogy minden állami hivatalban a két-, esetleg többnyelvűség rendszere lojálisan és utógondolat nélkül megvalósíttatnék.

Ami már most egy további kérdést illet, hogy mi lesz az ezeken a területeken működő mai hivatalnokokkal, erre nézve a kormánybiztos úrtól vettem azt az információt, hogy itt a régi hivatalnokokkal szemben Önök semmiféle zaklatást nem terveznek, tehát amennyiben kötelességüket teljesítik, továbbra is helyükön maradhatnak, ami annál kényeszerűbb szükségesség, minthogy nem is volna módunkban máról-holnapra ezt az egész szervezetet kicserélni, vagy megváltoztatni.

Azt hiszem, tisztelt uraim, hogy én eléggé világosan beszéltem a magyar kormány és a Magyar Nemzeti Tanács propozíciójáról. Az új rendnek a megállapításánál és a wilsoni elv becsületes keresztülvitelénél, amely nem akar a régi elnyomás helyébe új elnyomást létesíteni és amelyhez mi feltétlenül ragaszkodunk és úgy hiszem, Önök is ragaszkodni fognak, nem indulhatunk ki a régi vármegyei beosztásból, amelyet annak idején éppen Önök ellen csináltak meg egészen artificiális módon és amely a múltban az Önök sérelmeinek is egyik tárgya volt, sőt, amely oka annak is, hogy az Önök által körvonalazott beosztás olyan abszurd eredményekre vezetett. Azt ajánlanám tehát, hogy a mai vármegyei keretek mellőzésével járásokat vagy még kisebb egységeket véve alapul, lehetőleg kompakt és lehetőleg homogén nemzeti blokkokat létesítsünk, amelyek svájci minta szerint képezzék ki a maguk szerveit, és ezeket a szerveket egy nagyobb egységbe foglaljuk mindazokra az ügyekre nézve, amelyeket közös egyetértéssel döntünk el.

Természetesen ilyen alapon kiindulva is, a rendkívül kevert nemzetiségi eloszlásunk folytán - melynek tekintetben a statisztikai hivatal által most csinált térképre hivatkozom: látni fogják Önök, hogy egy hihetetlenül pali mull állapottal állunk itt szemben - még mindig se szeri, se száma nem lesz a kisebb enklávénak. Ezek a kisebb enklávék a Renner-féle terv szerint önálló egységekként alakíthatóak ki, ha elég erősek ehhez Ott azonban, ahol - mint az esetek legtöbbszörében - jelentékeny nemzetiségi minoritások fognak képződni a homogén telepterületen belül: nem mard más hátra, mint hogy kölcsönösen garantálni fogjuk ezeknek a minoritásoknak védelmét. Mihelyt Önök impériumot kapnak, ebben hatalmas kölcsönös alkotmánybiztosítékokat létesítettünk arra nézve, hogy a nemzetiségi kisebbségek védelme a legmesszebb menő módon keresztülvitetik, mert az ott lakó kisebbségek sorsa sem rosszabb, sem jobb nem lehet, mint a magyar kormány impériuma alatt élő román és egyéb kisebbségé.

A mi álláspontunk tehát az, hogy a Magyarországon élő összes népek a béketárgyalásokig a mai keretek elismerése mellett - amelyeken addig a magunk részéről úgysem tudunk változtatni - ilyen Eidgenossenschaftba kerüljenek. Ilyen feltételek mellett Önök a kormányzatot megkapják, azt megszervezhetik és mi megadjuk Önöknek mindazokat a feltételeket, amelyek mellett Önök garanciát tudnak vállalni a béke és rend fenntartásáért. Emellett a létesítendő nagyobb enklávék számára a wilsoni elveket teljességgel érvényesíteni akarjuk, a kisebbségek jogainak védelmét pedig kölcsönösen biztosítjuk.

Úgy véljük, hogy ezekben a keretekben mindezeket a kérdéseket a legteljesebb megnyugvással elintézhethetjük. Nem tudom elképzelni, hogy a wilsoni elvek alapján ezt a tervet bárminő, akár elméleti, akár gyakorlati argumentummal meg lehetne támadni. Ha bárki közöttünk ezen elvek megvalósításának ettől a módjától el akarna térni, az megszűnik a wilsoni elvek alapján állani, az az imperiális és nacionalista politika terére lép, amely ellen mi itt is és az összes művelt nép társasága előtt is ünnepélyes óvást emelünk. Ezekben a keretekben azonban, úgy hiszem egy teljesen új rend létesülhetne közöttünk, mely az ország valamennyi népének javára lenne. Hogy ezzel Önök majd annak idején meg fognak-e elégedni, azt a jövő fogja megmondani. Önök szabad kezet kaptak arra, hogy a béketárgyalásokon érvényesítsék követeléseiket. Mi nem akarunk semmi olyan megegyezést kötni, mely bárkinek is kezét, lelkiismereti és politikai szabadságát megkötné. Ez, uraim, nem licitáció, ez olyan tiszta, olyan átlátszó és olyan egyszerű, hogy a wilsoni elvek kitűzése és a mai államkeretek fenntartása mellett, amelyeket egyoldalúan megváltoztatni nem tudunk, más megoldás el sem képzelhető.

Nagyon kérem az urakat, hogy ezt a mi lojális, hátsó gondolat nélküli és becsületes ajánlatunkat ugyanilyen lojalitással fogadják. Éppen azok az események, amelyekről Pop-Csicsó képviselő úr szólott, meggyőzhettek mindnyájunkat arról, hogy itt a tizenkettedik óra arra, hogy új állapotokat hozzunk létre, amelyek megóvhatnak minket az anarchizmusnak mindnyájunkat egyformán fenyegető veszélyétől.

Még csak arra szeretném az urak figyelmét felhívni, hogy óvatosan mérlegeljük a nemzetközi helyzetet. Nem szabad a harctéri helyzetnek momentán hatása alatt az igényeket bárminő módon túlcsigázni és azokat a wilsoni elvek keretein túlvinni. A békekötés, amely jönni fog, nem Fochnak és a többi generálisnak a kezében van, akik, mint éppen Belgrádban láttuk, semmivel sem különböznek a kardcsörtető Hindenburgoktól és Ludendorffoktól, hanem azt az európai szovjet-köztársaság, a munkások és katonák tanácsa fogja megkötni. Azokat az ígéreteket, amelyeket egyes hatalmak a cseh és egyéb imperializmusoknak tettek, ez az európai köztársaság nem fogja figyelembe venni. Ennek a jövő irányzatnak a jele az is, hogy éppen tegnap akkreditálta a magyar kormány az Orosz-Szovjet Köztársaság (sic) magyarországi követévé azt a Rakovszkij képviselőt, aki legjobban ismeri Románia és a magyarországi románság helyzetét. Ezek fogják eldönteni a békét és nem a kardcsörtető imperialisták. Erre való tekintettel is kérem Önöket, járuljanak hozzá a mi teljesen tiszta és lojális elvek alapján tett ajánlatunkhoz, hogy legalább a béketárgyalásokig eljussunk és ne marcangoltassuk tovább szét szerencsétlen népeinket.

Bokányi Dezső: - Ahhoz, amit a miniszter előadott, teljes egészében csatlakozom. Ez nem különös, hiszen én a Nemzeti Tanácsnak a tagja vagyok. De én egyúttal szocialista is vagyok: olyan pártnak a tagja vagyok, amelynek ma már nagy európai jelentősége van. Mint szocialista, kijelentem, hogy mi minden nemzetközi összeköttetésünket föl fogjuk használni arra, hogy a miniszter úr által kifejtett álláspontot a nemzetközi szocialista kongresszuson az Internacionále előtt megvédelmezzük és annak keresztülvitele érdekében mindent el fogunk követni. Ezt szükségesnek tartottam megjegyezni azért, mert azt lehetne mondani, hogy ez az álláspont esetleg csak egy polgári kormánynak az álláspontja. Ezzel a kijelentéssel azonban a nép álláspontjává lett.⁶

III. Jászi erdélyi kantontervezetének leírása⁷

Délután Kovács Alajos minisztertanácsos és Szekeres János miniszteri fogalmazó közölte a Jászi ajánlatára vonatkozó statisztikai adatokat a Román Nemzeti Komitével. Eszerint a szóban forgó 26 megye lakosainak száma 6841000, ebből csak 2939000 román és 3900000 más nemzetiségű. Viszont a miniszter ajánlata szerinti kanton-rendszerben 2244000 lakos kapnak autonómiát. Ebből 1973000 a román és 270000 a magyar. A miniszter előterjesztése a megyei és járási határokat mellőzi és a községek nemzeti megoszlása alapján azokat a román területeke, ahol román többség van, elhatárolná és ezek autonómiát kapnának. Ez a határ Orsovától indulná ki (Orsova még magyar terület lenne, Fehértemplom és Versec is), Temes és Arad megyén át vonulna végig Radna és Nagyhalmágy mellett, Gyulánál elkanyarodna Tenkéig, azután a cséffai járásig, Nagyváradtól Élesdig, Szilágysomlyóig és Zilahig, magában foglalná Szatmár megye erdői járását, aztán elkanyarodnék Nagybánya és felsőbánya alatt; Máramarossziget magyar terület maradna, a Visó völgye a határig román lenne. Az erdélyi magyar és székely megyék magyar imperium alákerülnének. Ezek: Háromszék, Brassó, Udvarhely, Nagy- és Kisküküllő megye, Maros-Torda alsó fele, Tordaaranyos középső része, Kolozs megye középső része Kolozsvárral, Bánffyhunyaddal, Nagysármásig, a Szamos völgye Désig, úgyszintén Bethlen. A magyar autonómiák 82,9 százalékban magyar többségűek, román lakosságuk csak 16,8 százalék. A román autonómiákban egyes területek magyar autonómiát kapnának, (a Petrozsény, Déva, Vajdahunyd, Resicabánya, Stájérak, Lugos, Belényes, Beszterce város körüli kisebb-nagyobb részek), a magyar területekben viszont egyes román területek kapnának autonómiát (Alibunár vidéke, az avast részek, a radnóti járás).

IV. Jegyzőkönyvtöredék az aradi tárgyalás második napjáról - 1918. november 14. (Gépelt másolat)⁸

November 14. Délután 3 óra.

Jászi Oszkár miniszter: Igen tisztelt Uraim! A tegnap megkezdett értekezletet újból megnyitom. Mielőtt a tulajdonképpeni tárgyra áttérnénk, napirend előtt szeretném az urakat tájékoztatni néhány dologról, először is arról a rendkívül sajnálatos ügyről, amelyet tegnap Pop-Csicsó képviselő úr felemlített, az Urmánczy János birtokán történt vérfürdőről. A beérkezett jelentés nagyban és egészben tényleg megállapította azokat a vétkes és eléggé meg sem bélyegezhető mulasztásokat, amelyek ezen ügyben történtek. Tisztelt Uraim, én úgy a miniszterelnök úrral, mint a belügyminiszter úrral haladéktalanul érintkezésbe léptem, akik megígérték - minthogy felháborodásomat teljes mértékben osztják -, hogy a legszigorúbb vizsgálat meg fog indíttatni, és minden rendelkezésünkre álló erővel oda fogunk hatni, hogy a tettesek, ennek a borzalomnak a szerzői, példásan megbűnhődjenek. Mikor ezt jelentem, ugyanakkor azonban nem hallgathatom el az urak előtt azt sem, hogy a mai állapotok csakugyan egyre inkább az anarchia jellegét öltik magukra. Kaptuk például a következő táviratot: (olvassa)

Viszontvannak olyan rémhírek is, amelyeket a legszigorúbb vizsgálat sem igazol. Így például arra a vádra vonatkozólag, amit szintén Pop-Csicsó képviselő úr említett: hogy Kolozsvárott a németek által beszállított politikai foglyokat letartóztatták, Siegler Konrád gyalogsági tábornoktól, aki az erdélyi magyar és román nemzeti tanács közös megegyezése folytán az Erdélyben levő összes haderők felett parancsnokol, a következő távirati értesítést kaptam: (olvassa:)

„Jászi miniszter úrnak, Arad. Politikai foglyok mozgalom kezdetén kivétel nélkül szabadon bocsáttattak. Azóta újabbak be nem szállítottak. Dr. Pap Kornél itt teljesen ismeretlen. Amennyiben politikai foglyok ezután beszállíttatnának, azonnal szabadlábba fognak helyeztetni. 14807. eln. szám. Siegler gyalogsági tábornok.”

Egyidejűleg intézkedés történt arra nézve is, hogy az úgynevezett acélgárda, amely itten garázdálkodásaival a köznyugalmat veszélyeztette, feloszlattassék és hogy Gábor főhadnagy, aki állítólag itt martalóccsapatot szervezett, letartóztattassék. Pestről kapom tovább azt a hírt, hogy a szurdoki szorosnál román és magyar munkások szénbányáinkat veszélyeztetik. Intézkedés történt, hogy egy vegyesbizottság szálljon ki és érdekeink védelmére közös akció foganatosíttassék.

Dr. Vlád Aurél: Szükségesnek tartom bejelenteni, hogy nemcsak Arad megyében, hanem például a mi megyénkben, Hunyadban is, alakítottak ilyen magánbandákat. Nálunk a vármegyében a mi közbelépésünk folytán olyan nyugalom van, mint sehol az országban és dacára ennek tegnapelőtt Déván a Magyar Nemzeti Tanács eljött a Román Nemzeti Tanácshoz és szörnyűlködve bejelentette, hogy ilyen gárdát küldtek le Pestről, nem akarták megmondani, hogy milyen célzattal jöttek le oda és a magyar urak is félték attól, hogy tapintatlan, igazságtalan és helytelen eljárásukkal a már helyreállott rendet meg fogják bolygatni. Azonnal a főispánhoz fordultunk, aki azt mondta, hogy küldtek ugyan Pestről csapatokat, de nem tudja miért. Erre úgy a magyar, mint a román nemzeti tanács elhatározta, hogy bizalmi férfiak útján fel fogja világosítani a kormányt arról, hogy bár a volt főispán, jelenleg kormánybiztos, személye megfelelő volna az összhang fenntartásához, de annyira mások befolyása alatt áll, hogy a valóságos főispán Barcsay Andor öccse, Adorján, és így a főispán teljesen alkalmatlan arra, hogy a rendet a vármegyében fenntartsa, továbbá, hogy kérjék a kormányt arra, hogy ilyen portyázó csapatokat, ilyen magánvállalkozásokat semmi esetre sem engedjen meg. Én a lapokban is olvastam, hogy Barcsa(y) Andor képviselő hirdetést adott ki, hogy elszánt embereket keres. Úgy látszik, ezek úgy a magyar, mint a

román n(emzeti) t(anács) kikerülésével járnak el, ezáltal veszélyeztetik az összhangot és azt a közös érdeket, hogy a rendet együttes erővel tartsuk fenn. Kitid és Szentgyörgyválya községben ez a szabad gárda 10-12 ember elfogott, Kitidben agyonlövötte a községi bírót, két községnek a lakosságát kizavarta és arra kényszerítene, hogy erdőkbe meneküljenek. Én azt hiszem, hogy az ilyen privát vállalkozásokkal szemben a legnagyobb eréllyel kell fellépni.

Jászi: Ezt az ügyet én már telefonon bejelentettem a belügyminiszter úrnak és ő azt kérdezteti, hogy Pogány megfelelő ember-e, akit ott lehet tartani.

Vlád: Pogány a legjobb barátom, de nem lehet ott tartani a környezete és az erélytelensége miatt. Ami a szurdoki és a petrozsényi kérdést illeti, és azt hiszem, hogy ha a román szocialisták részéről és közülünk is egy-egy bizalmi férfiú kimenne oda a magyar tanács kiküldöttével együtt, ezek együtt ott minden fegyveres beavatkozás nélkül helyre tudnák állítani a rendet,

Dr. Lázár Aurél: Bihar megyében is napirenden vannak ilyen garázdálkodások, különösen Beél vidékén. A diósi fatelepre 60 főnyi katonaságot vittek ki egy hadnagy vezetésével, noha ott teljes csend volt és ezeknek a katonáknak tegnap és tegnapelőtt máris sikerült 12 halotta produkálni. Olcsa községben 35000 korona értékű ingóságot vittek el tegnapelőtt. A latin szertartású püspökség uradalmának birtokán, a Nagyvárad és Körösszeg közötti részen ágyúkat állítottak fel azért, mert egy bizonyos községben egy 200 főből álló portyázó csapat alakult, amelyet azonban nekünk már előzőleg sikerült békésen leszerelnünk, úgy hogy az összes lopott holmikát önként visszavitték. Ennek dacára kivonult oda egy repülő csapat, 95000 korona hadisarcot vetett ki a községre, a tanítót 2 huszárló közé kötözték, és úgy vonszolták több kilométeren keresztül és csak az egész község kérelmére bocsátották ki. Barátkán ugyanilyen eset történt. Arra akarom felhívni a miniszter úr figyelmét; hogy a hadügyminiszter kiadott egy rendeletet, amely szerint minden póttestnek meg van engedve, hogy fegyveres gárdákat szervezzen és küldjön ki. Mindezeket a garázdálkodásokat ilyen hivatalos csapatok követték el. Birta alezredes a nemzetőrség parancsnoka, azt a felvilágosítást adta, hogy ő nem tud rendet teremteni Bihar vármegyében, mert a magyar és román nemzetőrség szépen végzi ugyan a dolgát, ellenben a póttestek által felállított csapatokkal senki sem bír és azonkívül senki sem tudja, hogy kinek vannak ezek a csapatok alárendelve. Kérjük miniszter urat, figyelmeztesse a hadügyminisztert, hogy ne adjon ki ilyen egymásnak ellentmondó rendeleteket, amelyek részben a militarizmus visszaállítását is célozzák, mert különben egyik nemzeti tanács sem lesz képes a rendet fenntartani.

Jászi: Mindezekből a szomorú és lehangoló hírekből valamennyien láthatjuk, micsoda anarchia van és mennyire közös érdek lenne rendet teremteni. Legyünk tisztában azzal, hogy a helyzet csak romlani fog, a táplálkozási viszonyok egyre rosszabbak lesznek, a frontról és fogságból egyre több csapat fog visszajönni. Újra kérem az urakat, hogy igyekezzünk egy olyan rendet teremteni, amely bennünket a végső anarchiától megóv, mert hiszen egyikünknek sem lehet az érdeke, hogy a békekonferenciáig mindnyájan teljesen tönkremenjünk. Egyúttal van szerencsém felolvasni azt a táviratot, amelyet ma a kormánytól a fegyverszüneti szerződés végleges aláírására vonatkozóan kaptam: (olvassa a táviratot)

Ez a hír reánk nézve annyira fontos, hogy ez a fegyverszüneti szerződés már a Clemanceau-val történt tárgyalás alapján jött létre, minthogy mi felvetettük egész horderejével ennek a közigazgatási kérdésnek a fontosságát és kértük, hogy ez a kérdés tisztáztassék. Minthogy tehát az okkupált területeken is meghagyják a magyar közigazgatást, ennek az a jelentősége, hogy ez az entetekkel (sic) kötött megbeszélés alapján foganatosított. Ez a körülmény azonban mit sem változtathat a magyar kormánynak azon az álláspontján, amit tegnap itt körvonalaztunk, hiszen abból indultunk ki, hogy nem szabad a múltó taktikai helyzetből kiindulnunk. Kérem tehát, méltóztassék arra a propozícióra, amelyet tegnap itten ismertettem, válaszolni.

Dr. Goldis László: Tisztelt Miniszter Úr! A Román Nemzeti Tanács alapos megbeszélés és megfontolás lágyává tette a Magyar Nemzeti Tanács kormányának Ön által közvetített azon választát, amelyet a Román N(emzeti) T(anács) jegyzékére adott (tovább olvassa).⁹

Sajnálattal kell Önt értesíteni arról, hogy a Román Nemzeti Tanács e válaszból az ő jegyzékének teljes visszautasítását állapítja meg. A román nemzet joggal követeli teljes állhuni önállóságát és magát semmiféle olyan provizórikus megoldásokkal el nem homályosíthatja, melyek egyrészt már elvileg a jogot kétségébe vonják, másrészt semmi garanciát nem nyújtanak arra, hogy a végleges megoldásig is garantálhatnák a közrendet, a vagyont és életbiztonságot a román nemzet által lakott területeken.

A román nemzet elismeri a békekongresszusnak illetékességét arra, hogy az ezen nemzet által saját állama részére reklamált területeknek végleges határait megállapíthassa. Teljes kötelezettséget vállal arra, hogy a maga területén élő egyéb népekkel szemben respektáltatni fogja a Wilson-elveket. Minden nép számára a szabad nemzeti fejlődés feltételeit mindenkor biztosítani kész. Az Ön által proponált megoldásban azonban egyrészt a román nemzet állami önállóságának megtagadását vesszük, másrészt a végleges béke beállásáig ezen népek között a közrend fenntartására való törekvésnek lehetetlenné tételét látja. Ilyen körülmények között a Román Nemzeti Tanács a Magyar Nemzeti Tanács kormányának Ön által közvetített proposícióit el nem fogadhatja, a bekövetkező további eseményekért a felelősség teljességét magától elhárítja és azt a Magyar Nemzeti Tanács kormányára hárítja.

Mindazonáltal a Román Nemzeti Tanács a maga részéről minden lehető el fog követni arra, hogy a románok által lakott területeken a közrendet, a vagyont- és életbiztonságot megóvja, és reméli, hogy ebben a törekvésében Wilson elnök kifejezett kívánságához mértén is minden részről a legteljesebb segítséget fogja tapasztalni, annál is inkább, mert a történelem ítélőszéke előtt mindenestre pártatlanul fog megítélni az egyes népeknek ez irányban tanúsítandó magatartása.

Jászi: Igen tisztelt uraim, ezután az előterjesztés után, amelyet Goldis doktor úr felolvasott, nekem nagyon kevés elmondanivalóm van, amennyiben a Magyar N(emzeti) T(anács)-nak és a kormánynak az álláspontját már a múltkor is teljes világossággal precizíroztam és hangsúlyoztam, hogy az egész dolgot mi a magunk részéről nem tekintjük alkunak vagy licitációnak, hanem tisztára bizonyos általunk is helyeseknek elismert alapelvek konzekvens keresztülvitelének. Mi most is abban a meggyőződésben vagyunk, hogy a wilsoni elveknek az a magyarázata, amelyet mi adtunk, azok intencióinak jobban felel meg, mint a Román N(emzeti) T(anács) által javasolt magyarázatok. Engem az Önök felfogásában csupán az lep meg, hogy egy egészen más álláspontra méltóztatnak ebben a válaszban helyezkedni, mint amelyből a múltkor kiindultunk. A múltkor a tisztelt urak abból indultak ki, hogy az ország rendjének és nyugalmanak megóvása érdekében kell egy új állapotot létesíteni, míg ebben a mai válaszban ez a rendfenntartási szempont csak másodsorban szerepel és itten teljes erővel a román nemzeti állam szuverenitásának a szempontjai helyzetnek előtérbe, amelybe mi egyáltalán beleszólni sem kívántunk. Hiszen abból indultunk ki, hogy a közöttünk levő államalakulási és határkérdések kiesnek mai értekezletünk kompetenciájából, mert ezeket a kérdéseket eldönteni nekünk nincsen módunkban és hatalmunkban. Marad tehát az a kérdés, hogy az adott keretekben mi módon lehetne legjobban egy olyan állapotot teremteni, amely a békét és nyugalmat helyreállíthatná. Mi erre azt mondtuk, hogy legjobban a wilsoni elveknek konzekvens keresztülvitele, tehát a homogén tömböknek és többségi területeknek átengedése azon nyelvterület számára, amelyhez tartoznak. Teljesen tisztában voltam azzal, hogy ez egy végleges megoldás nem lehet, minthogy a békekötésig aránylag rövid idő áll előttünk és ez alatt egy végleges rendezést egy megnyugtató állapotot teremteni nem lehet. Tisztán csak arról van szó, hogy a súrlódási felületeket kiküszöböljük. Már most a közrend és béke szempontjából méltóztatnék meggondolni azt, hogy nekünk nemcsak a román nyelvű tömegeknek érdekeit kell szem előtt

tartanunk. Ha békét akarunk teremteni, akkor lehetetlen egy olyan átmeneti állapotot hozni létre, amely a magyarságra, németiségre, szerbségre, százságra egy inzultus erejével hatna. Miért gondolják az urak azt, hogy zárt magyar telepterületeken a Román N(emzeti) T(anács) jobban fog tudni rendet teremteni, mint a magyar. Hogy ezt Önök mire alapítják, azt megmagyarázni nem tudom. Az Önök óhajtásának a keresztülvitele nemhogy nem tartaná fenn a rendet, hanem még sokkal nagyobb mértékben fokozná az összeütközéseket és ezeket a szerencsétlen anarchisztikus viszonyokat végleg kiélezné. Önök attól tartanak, hogy ezzel az átmeneti berendezkedéssel mi az Önök igényeit károsítani fogjuk. Engedelmet kérek, ez a szempont teljesen indokolatlan. Semmi akadálya sincs annak, hogy expressis verbis kimondjuk, hogy ezt a megoldást mindkét fél átmenetinek tekinti és ebből a helyzetből semminemű következtetést sem akarunk vonni a jövőre nézve. Mi nem akarunk a békekonferenciának prejudikálni, mi nem akarunk fait accomplit teremteni. De ha Önök az általunk felajánlott keretek között az impériumot átveszik, mi ebből egyebet nem kerestünk, csak azt, hogy ez oly megnyugtatólag fog hatnia kedélyekre, olyan szimbolikusan fogja dokumentálni, hogy mi egy becsületes helyzetet akartunk teremteni. Méltóztassék megállapítani, hogy nekünk nemcsak a románság érzékenységevel, hanem az itt élő többi nemzetek érzékenységevel is számolnunk kell. Merem állítani, hogy soha Európában, több nemzetiségű országban, felelős állásban levő miniszter ilyen messzemenő javaslatot nem tett, mint amilyen az, amit én előterjesztettem. Ezt túlfokozni és belevinni a vitába a román nemzeti állam szuverenitásának szempontját, ez a huroknak olyan végletekig való feszítését jelenti, amely nem a békének a művét szolgálná, hanem még a mainál is súlyosabb megpróbáltatásoknak tenné ki az országot. Én elmentem addig a határig, ameddig felhatalmazásom volt, sőt az Önök további kívánságait is tovább fogom terjeszteni. De már most teljes lojális őszinteséggel megmondom, hogy én a magam részéről ennek az ajánlatnak a teljesítését nem tudom javaslatba hozni, mert azt az igazságosság elveivel szembenállónak, méltatlannak tartom és nem tudnék egy olyan politikát támogatni, amely a magyar elnyomás helyébe a román elnyomást létesítené.

Vlád: Én azt hiszem, hogy a miniszter úr félreérti a Goldis által felolvasott nyilatkozatot. Annak nem az a célja, hogy a magyar vagy magyar többségű vidékeket a román uralomnak már most kiszolgáltassa, hanem mi az adott helyzetnél fogva abban a meggyőződésben vagyunk, hogy a közrendet másképp nem lehet helyreállítani, éspedig azért, mert köztudomású, hogy a magyarok, a szászok majdnem mind fel vannak fegyverezve, a románoknak pedig nem engedték meg a fegyverkezést, még a közrend fenntartása érdekében sem, vagy pedig csakis csekély mértékben; úgyhogy a románság körében az az aggodalom él, hogy amennyiben nem arányos mértékben vannak fegyverekkel ellátva, akkor nem ők fogják elnyomni magyarokat stb., hanem a kisebbség fogja elnyomni őket. Azért azt hiszem, hogy csak abban az esetben garantálhatnók a közrendet, ha amazokat aránylagosan lefegyvereznők és lehetlenné tételnék az, hogy ezek a gazda nélkül és felelősség nélkül garázdálkodó bandák közöttünk megjelenhessenek és úgy a magyar, mint a román tanács kikerülésével az ő garázdálkodásaiknak szabad út engedtessek. Én azt hiszem, hogy mi nagyon komolyan és nagyon objektívan bíráltuk meg a helyzetet, amikor erre az álláspontra helyezkedtünk.

Jászi: Ez megint. egy új szempont belehozatala a vitába, amely megint más elbírálás alá esik. Semmi kifogás nincs az ellen, sőt a magam részéről is a legmelegebben helyeslem, hogy itt igenis a kormányzat részéről garancia kell arra nézve, hogy ezeknek a martalóc csapatoknak és az Ő garázdálkodásaiknak vége vessék és hogy itt egy olyan forma teremtessek, amely mellett úgy a magyar, mint a román népjogos igényei kielégíttessenek. Ennek a kérdésnek azonban, amelynek megoldása úgy magyar, mint román érdek, nincsen semmi köze ahhoz a teljesen különálló román államiséghez, amelyet javaslatba méltóztatok hozni; mert semmi garancia sincsen arra, hogy egy ilyen román államiség ugyancsak erre az álláspontra fog helyezkedni. Megint csak oda fogunk eljutni, hogy azok a jogtalanságok,

amelyeket most a román urak felpanaszoltak, a magyar nemzet ellen fognak fordulni. Márpedig nekünk nem lehet az az intenciónk, hogy a jogtalanságok szerepét felcseréljük.

(Lázár Aurél beszéde után)

Jászi: Egy-két észrevételt kívánok tenni a felhozottakra. Nagyon értékesnek találok a Lázár Aurél érvelésének azt a részét, amelyben rámutat arra, hogy a tegnap előadott tervem kissé nehézkes és annak gyakorlati keresztülvitele bizonyos akadályokba ütközik. De végtelenül tévedni méltóztatik akkor, amikor az álfal méltóztatik meggyorsítani az eljárást, hogy még a szuverenitás szempontját is méltóztatik a vitába belevenni. Ez nem gyorsítás, hanem ellenkezőleg. Másodszor én magam voltam az első, aki a legmesszebbmenően támadtam a magyar közigazgatás bűneit és ma is azt tartom, hogy az a szerep, melyet Magyarországon a románság betölt, nem felel meg a románság gazdasági és kulturális súlyának. De tisztelt uraim, ha a jövőt akarjuk meghatározni, akkor gravaminális szempontokkal nem tudunk politikát csinálni. Ami a statisztikát illeti, tudom, hogy a statisztikának vannak hibái, tudom, hogy az nem pontos. De nagyban és egészben mégis ad egy képet a viszonyokról, és senki, aki a viszonyokat ismeri, nem fogja kétségbevonni azt, hogy azon a területen, amelyet az urak követelnek, a népességnek erős többsége nem román. Nincs az uruknak tudomásuk arról, hogy azon a területen zárt székely és szász telepterületeink vannak? Én bátran felajánlhatom bármely nemzetközi komisszióknak a helyszínen való ellenőrzést. És hogy a statisztikánk hibás, még akkor is jóval közelebb áll az igazsághoz, mint az a kép, amelyet Lázár ügyvéd úr itten megrajzolt. Én azt hiszem, hogy lehetetlen arra az imperialisztikus álláspontra helyezkedni, hogy azon a területen, amely jóval túlmege a történelmi Erdélyen, egyedül a román nép az, amelynek ott joga van. Önök nem fognak Európában egyetlen embert találni, aki ezt az álláspontot elfogadja, hogy itt csak a románoknak van impériumuk. Minden esetre azonban kellene módokat találni, hogy a lebonyolítás meggyorsíttassék és minthogy a tegnap előterjesztett javaslatok keresztülvitele valóban nehézkes lenne, azért azt szeretném, ha itten egy egyszerűbb módzatra nézve megállapodhatnánk.

(Vlád, Somló, Bokányi felszólalása után)

Dr. Maniu Gyula: Bokányi nemzeti társácsbeli tag úr felvetett egy kérdést, amely engem nem lepett meg, tudniillik a történelmi legitimitás kérdését. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a történelmi legitimitációt nagyon könnyen megadhatjuk. Egy egységes zárt román területről van szó, amelyen egy öntudatos nép lakik, amely magát a román nemzetnek tartja, magát évszázadok óta nemzetnek nyilvánította, a maga nemzeti szervezetében ezt a mivoltát mindig hangsúlyozta és ezt a zárt területet mindig mint román területet a magáénak vallotta. Ez a terület az, amelyre a román nemzet történelmi jogon is igényt formál, de amelyre ettől eltekintve igényt formál a tényleges létezésénél fogva és annál a kulturális és szociális értéknél fogva is, amelyet ez a nemzet képvisel. Azt hiszem, hogy mindenk előtt Bokányi lesz az, aki el fogja ismerni, hogy ebben a pillanatban nem történelmi vitákkal kell foglalkoznunk, hanem a tényleges erőknek egyensúlyát kell vizsgálnunk, hogy a tényleges erők milyen mértékben adnak jogot egy népnek az önállósághoz. 1849-től kezdve, amikor a Román Nemzeti Párt megalakult, időszakonként rendes nemzeti kongresszusokat futottunk, ezeken a mi állandóan figyelembe vett és elismert szervezetünk révén ezt a területet képviseltük és erről a területről gyűltek össze a konferencia-tagok azokra a gyűlésekre, amelyeken mindig nemzeti szabadságunk megvalósítását kívántuk, amiért most minden áldozatra készek vagyunk. Talán hiba volt, hogy ezeknek a nemzeti politika küzdelmeknek egyes mozzanatait, ténykedéseit nem hozták annyira nyilvánosságra, hogy minden egyes

tényezőnek tudomására jussanak, de ez bizonyos mértékben a magyar kormányzat bűne és ezért sajnáljuk, hogy még Bokányi sem kísérhette olyan figyelemmel a mi ténykedésünket, mint amilyen figyelmet az megérdemelt volna. Ha a magyar közvélemény 1788-tól kezdve figyelemmel kísérte volna a mi történelmünket, akkor ez a kérdés fel sem merülhetett volna. Mi a nemzeti konferenciáink jogos és törvényes képviselői vagyunk. Ez képviseli a román közvéleményt és noha én nem vagyok enne a tagja, biztosíthatom Bokányit, hogy ez az egész román közvélemény felett rendelkezik.

Egy másik ellenvetéssel kívánok még válaszolni arra, hogy mi ebben a pillanatban tehetetlenek vagyunk a minket fenyegető zavarokkal szemben. Én nem hiszem, hogy tehetetlenek lennénk, ellenben meg vagyok győződve, hogy urai lehetünk a helyzetnek. Mert hiszen ha nem volna meg ez a szubjektív meggyőződésünk, akkor mi bűnös emberek lennénk, ha a magas kormány elé ilyen javaslattal járulnánk. De ha Önök ezt a kérdést felvetik, engedjék meg, hogy mi is egy váddal álljunk elő a mostani politikai rendszerrel szemben, amelynek sarkalatos hibája, hogy tehetetlen a rendzavarásokkal szemben. Pedig ennek a politikai rendszernek kezében van az egész állami hatalom, minden erő, minden közéleti és államéleti eszköz, hogy a rendet helyreállítsa. Mi mégsem állunk elő váddal vele szemben, mert tudjuk méltányolni a helyzetet, de akkor teljesen méltánytalanul illet ez a vád minket is, akik mindezekkel az eszközökkel nem rendelkezünk. Nemcsak szubjektíve, hanem objektíve is meg vagyunk arról győződve, hogy a rendet fenn tudjuk tartani, mert hiszen ott, ahol mi tényleg közreműködhattunk a rend helyreállításában, ahol kezünkbe vehettünk hatalmi eszközöket, ott nem fegyverrel, nem erőszakkal, nem csendőrökkel, de jó szóval, a nyílt meggyőzésnek eszközeivel rendet tudtunk teremteni, de el vagyunk tökévelve arra is, hogy ezt a rendet fegyverrel is meg fogjuk védeni. Mindenesetre azt hiszem, hogy a vádaskodás most nincsen helyén.

Engem az a tervezet, amelyet a miniszter úr szíves volt előterjeszteni, nem elégített ki és részemről teljes szívvel támogatom azt a határozatot, amelyet Goldis előterjesztett. Csak két indokot szeretnék felhozni. Az egyik az objektív, a praktikus kérdés. Legőszintébb meggyőződésem, hogy ez a módozat praktice keresztülvihetetlen. Az én meggyőződésem, hogy különösen politikában és különösen ilyen időben a félrendszer szabályok inkább rontanak, mint javítanak. Ilyen időben a legfontosabb tiszta helyzetet teremteni. És mi egy bizonyos helyzetért csak akkor vállalhatunk felelősséget, ha megvannak az eszközeink. Olyan helyen, ahol nem egy, hanem több kézben van a hatalom, ott felelősséget senki sem vállalhat. A mi előterjesztéseinkben bennünket két szempont vezetett: egy praktikus és egy elvi. Praktikus szempontból áldatlannak tekintettük a helyzetet Erdélyben és Magyarország románlakta megyéiben. A fejtelenség nő, az élet és vagyon veszélyben van és egy általános katasztrófa képe van kialakulóban. Amit tettünk, azért tettük, hogy ezt a katasztrófát kikerüljük. A másik az elvi kérdés. Mi románok, magunkat mindig nemzetnek tekintettük, ezen nemzeti mivoltunk következetesen hangsúlyozva lett. Most annyi évszázad után oda fejlődtek a dolgok, hogy a mi álláspontunk győzött az általános felfogásban, amidőn Wilson kijelentette, hogy egy öntudatra ébredt nép nemzetnek tekintendő, amelynek részére minden jog megadandó. Ennek következtében mi abban a percben, amikor ez a világfelfogás győzelemre jutott és azt Magyarország hivatalos tényezői is elfogadtak, attól kezdve mi nemcsak teoretice, hanem gyakorlatilag is nemzetnek tekintettük magunkat. Mi nem képzelhetünk olyan nemzetet és olyan szuverenitást, amelynek atributei között ne volna meg a közigazgatási és végrehajtó hatalom is. Ezért akartuk mi hatalmunkba venni a végrehajtó hatalmat. Praktikus szempontból a miniszter úr előterjesztése eredményre nem vezet. Elvi szempontból pedig bármennyire tiltakoznánk is mi, hogy az nem prejudikál, az mégis bizonyos jogmegállapító és prejudikáló okmányt képez. Az okiratban az van, hogy a miniszter úr ezt a megoldást a wilsoni elveknek megfelelőnek tolja, tehát, hogy a wilsoni elvek életbeléptetésének az a módozat felel meg, amely ebben az ajánlatban leván fektetve.

Mi ezt el nem ismerhetjük. Mi a wilsoni elvekben azt látjuk lefektetve, hogy az önrendelkezési jog nem községek, nem enklávék, hanem népek, területileg összefüggő, egységesen lakó nemzetek részére van elismerve. Az a széttagolás azonban, amely ebben a munkálatban lefektetve van, ennek az elvnek határozott ellentmondása. Távolról sincs szándékomban a statisztikába beleavatkozni. Csak azt jegyzem meg, hogy a mostani, általam helyesnek el nem ismert statisztika szerint is ezt az alapot valónak és helyesnek és tárgyalásra alkalmasnak el nem fogadhatjuk. Mi jogot tartunk azon összes erdélyi és magyarországi területekre, amelyeken a románok mint geográfiaileg összefüggő kompakt nép és nemzet laknak, úgy amint az ennek a népnek és nemzetnek tradíciójában is él: Ha ezt vesszük vizsgálódásunk kiindulópontjául, könnyű lesz megállapítani, hogy hol van az a terület, amelyre mi szuverenitásunkat egész terjedelmében kiterjeszteni akarjuk.

Legyen szabad most rátérnem a miniszter úrnak egy megjegyzésére, arra, hogy nekünk nincs módunkban a wilsoni elvek alapján ezt a kérdést megoldani. Itt fogom megadni a feleletet Bokányinak is. Én ebben a tekintetben teljesen ellentétes állásponton vagyok.

Jászi: Ellenkezőleg, én azt hiszem, hogy az az értelmezés, amit mi adunk, jobban megfelel a wilsoni elvek lényegének, mint az urak által elfoglalt álláspont.

Maniu: Én a magyar nemzet és a román nemzet érdekében állónak tartanám, hogy ez a kérdés lényegében a wilsoni elvek valódi értelmében mi általunk és mi közöttünk intéztessék el, és a békekonferenciának csak az legyen fenntartva, hogy ennek a megoldásnak bizonyos helyeken való geográfiai elhatároltságát állapítsa meg. Tudniillik a békekonferenciának az lenne a feladata, hogy megállapítsa, hogy geográfiaileg meddig terjed a román szuverenitás és meddig a magyar, és pedig olyan mellétekintetek figyelembe vételével, amelyek nincsenek szoros és kizárólagos összefüggésben az etnográfiai elhelyezkedéssel. Mert hiszen azt méltóztatnak tudni, hogy bizonyos kulturális, gazdasági, közlekedési és egyéb közgazdasági tekintetek mindkét oldalról fennállhatnak, amelyek az etnográfiai álláspontnak szigorú és rigid keresztülvitelét ésszerűtlenné teszik. Ezek azonban részletkérdések, amelyek kiterjedhetnek a nyelvhatároknak egy bizonyos részére, de magának a kérdésnek a maga egészében való megoldása a két nemzet jövőbeli megértése szempontjából szükséges, hogy mi közöttünk történjék meg. Ez a mi részünkről az első lépés arra, hogy erre alkalmat adjunk. Nagyon helyesen jegyezte meg a miniszter úr, hogy rekriminációkkal nem fogunk előre menni. Csak annyit kívánok megállapítani, hogy a mi nemzeti törekvéseink a múltban szűkkeblően kezeltettek. Ezáltal felmerült az áldatlan bizalmatlanság közöttünk. Mára talán nem annyira az objektív kérdések az akadályai egy megállapodásnak, mint inkább az a bizalmatlanság, amely köztünk mind nagyobb úrt létesített és amely bennünket ma is arra készíttet, hogy ügyünknek Önökkel való elintézése alkalmával a lehető legnagyobb előrelátással legyünk. Meggyőződésem mindig az volt, ma sem változott, hogy ez a két nemzet mindig egymásra volt utalva s a jövőben még inkább egymásra lesz utalva. A közös veszedelmek nem múltak el, valójában csak ezután fognak felszínre jutni és pedig ama természetes erők következtében, amelyek most a militarizmus elnyomása folytán szabad utat nyertek. Ezeknek a nemzeteknek a felszabadulásával olyan erők szabadultak fel, amelyekkel szemben minékünk mint kisebb népeknek, védekeznünk kell. Most ha a magyar nemzet, amely évszázadok óta kezében tartotta a hatalmat, a mi jogainkat csak egy békekongresszusnak kényszerítő hatalma alatt adja meg és nem adja meg szabad, őszinte, nyílt, férfias gesztussal, amely a jövőbeli együttélés lehetőségét megteremté, akkor óriási hiba történik, nem a mi részünkről, hanem a magyar nemzet vezetői részéről. Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy ez a két nemzet, közéletét demokratikus alapokra fektetve, hatalmas erőforrásokkal rendelkezve, számottevő erőt fog képviselni a jövőben. Bármiképp is elfogunk mi mostan tagozódni - mert el kell tagozódjunk, mert elismerik a mi egyéniségünket, - mégis egymásra kell majd találnunk, mint szabad, független, önálló nemzetek és államok, de nem mint községekből és enklávékból összeállított

konglomerátumok. És ez a nagy különbség, amely a mi felfogásaink között van. Mi nyíltan és becsületesen kijelentjük, hogy mi egy önálló, független, szuverén államot akarunk a szuverenitásnak minden egyes attribútumával és azzal a jövőbeli perspektívával, hogy ennek a szuverén államnak a szintén szabad, független és szuverén magyar nemzettel együtt kell majd mennie. Ehhez azonban szükséges, hogy ezekben a pillanatokban, amikor leesett a hályog mindnyájunk szeméről, tisztán lássunk és ami minket megillet, azt Önök meg is adják a maga teljességében, nem a békekonzferencia kényszere alatt, hanem szabad, őszinte, nyílt akarattal.

Mélyen tisztelt miniszter úr és tisztelt értekezlet, ez a mi felfogásunk ebben a kérdésben és ez a mi célunk a mi törekvéseinkben. Mi azt akarjuk, hogy nemcsak a jelenlegi bonyodalmak kikerülése céljából, hanem nemzeti szuverenitásunknak természetes következményeként már ma a szuverenitásnak a bizonyos következményeibe belépünk, azokat átvehessük és gyakorolhassuk; fenntartva a békekonzferenciának azt, hogy bizony részletkérdéseket, bizonyos határkérdéseket, kulturális és gazdasági tekintetek alapján döntsön el mint felettünk álló érdektelen döntőbíró. Így fogjuk fel mi a kérdést és miután a mi felfogásunk között és a miniszter úré között egy óriási különbség van, éppen azért talán nem illet meg bennünket az a vád, hogy mi nem jöttünk ide egy kidolgozott elaborátummal. Azzal a tervvel szemben, amely annyira távol áll a mienktől, nem kényelemszeretettől, hanem tisztára célszerűségi szempontból nem tartottuk helyesnek, hogy kidolgozott tervet adjunk, hanem azt tartottuk helyesnek, hogy egy deklarációval jöjjünk elő éppen azért, hogy a helyzetet tisztán állítsuk az igen tisztelt miniszter úr és a tisztelt értekezlet elé. Mi magunk volnánk bűnösök, ha ebben a pillanatban nem tiszta és nyílt sisakkal jönnénk az urak elé.

Még egy megjegyzést volnék bátor tenni arra a jogos aggodalomra, amelyet Bokányi úr hangsúlyozott, hogy tudniillik őt mint szociáldemokratát és mint a létesítendő köztársaság egyik tagját nagyon érdekli az, hogy tulajdonképpen milyen társadalmi erők nyilvánulnak meg ebben a mi román nemzeti mivoltunkban. Én megnyugtathatom őt: nálunk a román politikában és a román nemzet minden egyes

V. A második nap tárgyalásairól készült jegyzőkönyv hiányzó részének kiegészítése a Világ tudósítása alapján¹⁰

Goldis László: Bokányival szemben hangsúlyozza, hogy a román nép önrendelkezési jogát minden külső befolyástól függetlenül akarja gyakorolni.

Ábrahám Dezső szerint az eredeti tárgyalási alapról lesiklottak. A rend fenntartása volt a román ajánlat lényege, míg most a szuverenitásról és a határok megállapításáról tárgyalnak. Ezek a kérdések pedig a béketárgyalások elé tartoznak.

Vlád Aurél szerint a Román Nemzeti Tanács pusztán szóval is könnyebben fenn tudja tartani a rendet, mint a magyarok fegyveres erővel.

Dr. Vincze Sándor katonai népbiztos Kolozsvárt: Sem magyar, sem román részről nem látja jogosultságát annak, hogy egy új államalakulat felől most döntés történjék. Romániában egy még meg nem dőlt imperializmus uralkodik, amely az Önök akarata ellenére is megvalósíthatja a Romániával való csatlakozást. Ugyanannak a követelésnek vagyunk az exponensei, mint az urak, együtt ültünk a börtönben, ne méltóztassanak tehát most e közös szenvedések következtében arra felhasználni minket, hogy mi egy új oligarchiának és egy új feudalizmusnak útját egyengessük.

Dr. Apáthy István: Nincs más mód, minthogy maradjunk meg a status quónál, amelynek minden eddigi visszaéléseit a két kormány becsületesen igyekezővel korrigálni fogja.

Dr. Lázár Aurél a Bihar megyei viszonyokra hivatkozva lehetetlennek tartja, hogy a nemzeti tanácsok mai szervezetükben a végrehajtó hatalom híján a rendet fenn tudják tartani.

Dr. Neugeboren Emil szász képviselő, mint az egész magyarországi némettség ad hoc szószólója teljes határozottsággal állást foglal a kormány propozíciója mellett.

Jászi miniszter reflektál az elhangzott észrevételekre. Nagy hálával tartozik Maniu Gyulának azért a nyílt férfias állásfoglalásért, amellyel végre tisztán és világosan megmondotta, hogy miről van szó, hogy tudniillik Önök a román nép önrendelkezési jogát úgy képzelik, hogy a teljesen független román államot nem a magyar államiságon belül akarják megvalósítani. Helyesli Árahámnak és Apáthynak azt a felfogását, hogy nekünk ennek a kérdésnek ilyen megoldására nincs mandátumunk.

De én ezt a felelősséget akkor sem vállalhatnám, ha erre a kormánytól mandátumot kaptam volna is. Nem tudom összeegyeztetni sem lelkiismeretemmel, sem az engemet vezénylő általános emberi szempontokkal, sem pedig a wilsoni elvek igazi értelmezésével, hogy mi Magyarországon élő többi nemzetek sorsáról azok megkérdezése nélkül döntsünk. Helyesen mondta dr. Vince, hogy itt nagy nemzetközi kérdéstről van szó, arról, hogy itten végre olyan állami alakulások létesüljenek, amelyek összhangban vannak az európai fejlődés általános irányjaival. Ennek megállapítása pedig az általános békekonferencia elé tartozik.

Arról nem is akarunk szólni, hogy amint az erdélyi magyarság kiküldöttei mondták, a románok által ajánlott megoldás nemcsak hogy nem állítaná helyre a rendet, hanem olyan felfordulást, idézne elő, amelyért a felelősséget vállalni nincs jogunkban. Azt még érteném, ha Maniu Gyula a magyarországi románságot a román királysággal akarná egyesíteni. Ez még elképzelhető, bár véleményem szerint a magyarországi románságra nem kedvező megoldás volna. Ámde, a magyarországi románságot Magyarországból kiszakítva, önálló államba szervezni, teljesen lehetetlen volna. Így életképtelen, torz államiság jönne létre. Növeli a veszélyt a határos román királyság helyzete, amely ma Európa legfeudálisabb és legkorruptabb államalakulata. Ennek az országnak nem szabad a magyar, a német és szerb kisebbségeket kiszolgáltatni. Valóban Maniu Gyula és én különbözőképpen magyarazzák a népek önrendelkezési jogát. Az én felfogásom szerint ez az önrendelkezési jog egy magyar Svájcot jelentene, a Maniu felfogása szerint pedig szűk román nacionalista imperiumot.

A miniszter konstataulta, hogy a nagy elvi kérdésekben nem tudnak megegyezni. Ennélfogva egy merőben átmeneti megoldást ajánl a közrend és a béke fenntartására. Ez a javaslat így hangzik:

A Magyar Nemzeti Tanács és a magyar kormány megbízottai egyrésztől, a Román Nemzeti Tanács megbízottai másrésztől a következő megállapodásra lépnek:

1. *A magyar kormány átruházza a román nemzeti tanácsra mindazon járások és városok kormányzatát, amelyeknek román többsége van. E területen a közigazgatást a román kormányzat gyakorolja.*

2. *A román kormányzat megbízottja útján képviselteti magát a magyar kormányban a román kormányzati terület összes külügyi, gazdasági és pénzügyi, közlekedési és közlekedési kérdéseinek intézése végett; úgyszintén részt vesz minden olyan szervben, amelynek működése a román nemzet sorsát érinti vagy befolyásolja.*

3. *A fennálló törvények a román kormányzati területen ideiglenesen érvényben maradnak. Új törvények csak a román kormányzat hozzájárulásával hozhatók.*

4. *A román kormányzat a főispánok és kormánybiztosok kivételével az eddigi tisztviselői kart átveszi és minden tisztviselőt megtart a maga helyén Amennyiben azok kötelességüket teljesítik, el nem mozdíthatók. Elmozdításuk csak a rendes fegyelmi eljárás útján történhetik. Minden politikai üldözéstől a szerződő felek szigorúan tartózkodni kötelesek.*

5. *A nem román többségű területeken levő román kisebbségek, valamint a román többségű területeken álló nem román kisebbségek védelme az 1868. évi 44. t(örvény) - cikk értelmében átmenetileg biztosítottatni fog.*

6. Ezen megállapodások alapján a Román Nemzeti Tanács az alája rendelt területen a személy- és vagyombiztosságot garantálja.

7. Az ideiglenes román kormányzat a román királyságbeli román katonaságot semmi szín alatt igénybe nem veheti.

8. A megállapodások további részleteinek megállapítására, azok keresztülvitelére a magyar kormány és a román nemzeti tanács megbízottaiból kormánybiztosság szerveztetik, mely a lehető legrövidebb idő alatt az új rendet életbelépteti és e feladatának teljesítése után azonnal feloszlik.

9. A vitás kérdések eldöntésére ötagú bíróság alakíttatik a Magyar Nemzeti Tanács két kiküldöttéből, a román nemzeti tanács két kiküldöttéből és a magyar kormány egy kiküldöttéből. E kiküldöttek a maguk kebeléből választanak elnököt.

10. A megállapodások a szerződő feleket csak az általános béketárgyalások befejezéséig kötelezik és az e szerződés által teremtett tényleges helyzet miben sem befolyásolja a szerződő feleknek a béketárgyalásokon elfoglalandó álláspontját.

11. E megállapodások becsületes keresztülvitele a művelt nemzetek ellenőrzésének felhívása mellett mindkét fél nemzeti becsületének védelme alá helyeztetik.

Dr. Maniu Gyula azt hangsúlyozza, hogy a román nemzetnek jogában fog állani az is hogy a teljes elszakadást kimondja. Mindenesetre a román nemzet magát szuverénnek érző nemzet, saját maga akarja a végrehajtó hatalmat a kezébe venni.

Ezután a tárgyalásokat este 9 óráig felfüggesztették.

Kilenc órakor újra megnyitották a gyűlést. *Dr. Lázár Aurél*, a román nemzeti tanács tagja egy rezolúciót terjesztett be, amelynek a következő szövege van:

A miniszter úr által előterjesztett második javaslat szintén csak részleges és korlátolt közigazgatási tevékenységet helyez kilátásba a román nemzet részére és így a Román Nemzeti Tanács nincs abban a helyzetben, hogy ezen javaslatot elfogadhassa, mert véleménye szerint ezen javaslat sem adja meg a kellő alapot, hogy a Román Nemzeti Tanács a közrend fenntartását teljes mértékben garantálhassa.

Ezek alapján a felelősséget a maga részéről teljesen elhárítja.

Feltétlenül szükségesnek tartja azonban, hogy az említett cél érdekében a Magyar Nemzeti Tanács kormánya a megfelelő fegyvereket a Román Nemzeti Tanács rendelkezésére bocsássa, a román nemzeti gárdák részére a legénységi zsoldot, tiszti fizetéseket a központi pénztárak útján folyósíttassa, a közigazgatási hatóságokat utasítsa, hogy a román nemzeti tanácsokat munkásságukban támogassák, végül hogy a hadügyminiszter úr által kibocsátott és a nemzeti gárda szervezését korlátozó, valamint azon rendeleteit is hatályon kívül helyezze, amelyek a nemzeti tanácsokon kívül katonai hatóságoknak megadják a gárdaszervezés jogát.

Jászi Oszkár miniszter válaszában kijelenti, hogy a román komité álláspontja túlhaladja azokat a kérdéseket, amelyek tárgyalására itt összegyűltünk és ennél fogva nem állt módunkban azokra nézve határozni. Sajnálja, hogy a megegyezés az általa kijelölt alapokon, amelyeket a románság jól felfogott érdekében állóknak is tart, nem jöhetett létre. A komité válaszában felvetett további kérdések elsősorban a hadügyminiszter kompetenciája alá tartoznak, akivel azokat közölni fogja.

Goldis László tanár a komité köszönetét tolmácsolja a miniszternek, hogy Aradra fárdott és habár a megegyezést létrehozni nem sikerült, a komité és a románság szeretetéről biztosítja a minisztert és arra kéri, hogy az elutasító választ ne méltóztassék személye ellen irányuló

sértésnek tekinteni. A románság mindig tudni fogja, hogy neki e kérdések elfogulatlan és igazságos kezeléséért hálával tartozik.

Jászi miniszter újból válaszolva, méltányolni tudja a felelősség súlyát, amely mind a két félre nehezedik, s attól tart, hogy a megegyezés megghiúsultának mindkét félre nézve hátrányos következményei lesznek, de nem adja fel a reményt, hogy a javasolt megegyezés alkalmasabb időben mégis létre fog jönni és addig is mindenkit arra kér, hogy a maga helyén tegye meg kötelességét és hasson oda, hogy a rend és a belső béke érdekében minden lehető elkövettessék.

Jegyzetek

- 1 Jászi Oszkár: Visszaemlékezés a Román Nemzeti Komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. Különnyomat a *Napkelet* 1921. évi december elsejei számából. Cluj-Kolozsvár 1921. 4-5.
- 2 A Károlyi és Jászi jelenlétében lefolyt november 10-i megbeszélésekről megemlékezik Apáthy István: Erdély az összeomlás után. *Új Magyar Szemle* (3) 1920. december 2-3. 158-159. Komáromi János: Jászi Aradon. *Új Magyar Szemle* (3) 1920. 1. 27-35. Az erdélyi helyzetről az aradi tárgyalásokat megelőzően és magukról a megbeszélésekről ld. Szász Zoltán: Az erdélyi polgárság szerepéről 1918 őszén. *Századok* (106) 1972. 2. 324-327; Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Budapest 1987. 93-114. Hallinger, Peter: Arad, November 1918. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918. Wien-Köln-Weimar 1993. 122-135.
- 3 A tárgyalóküldöttségek legteljesebb névsorát az *Aradi Közlöny*, illetve az *Aradi Hírlap* című helyi napilapok november 14-15-i beszámolóit tartalmazzák.
- 4 Magyar Országos Levéltár K-40-1918-3-IX-240.
- 5 *Világ*, 1918. november 14. 2-3.
- 6 Bokányi beszédéből ezt a részt közölte egyebek közt a *Népszava*, valamint az *Aradi Közlöny* 1918. november 15-i számában megjelent helyszíni beszámolója.
- 7 Uo. 3.
- 8 MOL-K-610-1CX. A jegyzőkönyv-töredékre K. Lengyel Zsolt hívta fel figyelmemet, amiért ezúton is köszönetet mondok.
- 9 A Goldis által felolvasott Tanán elutasító válasz szövegét az első mondattól kezdődően a *Világ* 1918. november 15-i számában közölt szöveg alapján egészítettük ki.
- 10 *Világ*, 1918. november 15.